

Vincent van Gogh en Zundert

door

F. A. BREKELMANS

Den 30en Maart 1853 werd Vincent Willem van Gogh, zoon van Theodorus van Gogh en Anna Cornelia Carbentus in de hervormde pastorie te Zundert geboren. Het huis, waarin Vincent's eerste geschrei weerklonk, staat er niet meer. In 1903 viel het den sloper ten offer om plaats te maken voor het huidige pand, Margriet van de Laerplein no. 26.

Deze geboorte is voor de kunstwereld van ontzaglijke betekenis geweest. Een leven begon, dat voor het grootste deel gewijd zou worden aan de schilderkunst, aan de weergave van mensen, dingen en toestanden en dit op een wijze en in een sfeer als men nooit tevoren had aangetroffen. Hoeveel eeuwen er ook zullen vergaan, de naam van Gogh zal haar klank blijven behouden. En aan die naam zal de naam Zundert steeds verbonden blijven.

Meer dan bij andere stervelingen mag het toeval genoemd worden dat Vincent te Zundert werd geboren. Daar zijn vader predikant was, leidde deze een leven, waarin verhuizingen niet zeldzaam waren. In 1846 was hij candidaat in Gelderland. Na drie jaren werd Zundert zijn eerste standplaats, waar hij 1 April 1849 werd bevestigd. Zijn vader, Vincent van Gogh, predikant te Breda, deed zulks persoonlijk.

Dat juist Zundert de jonge Theodorus — in 1849 was hij 27 jaar — beriep, zal zeker ten dele aan zijn vader te danken zijn geweest. Het was een gemeente van 114 zielen (56 lidmaten), waarin ook Rijsbergen was begrepen. De pastorie was zeer oud. In 1622 had de gemeente haar aangekocht om tot huisvesting te dienen van haar predikant Arnoldus Martini en tevens voor de kerkdiensten.

Men noemde het „Predickhuijs” ¹⁾. Het was juist in de ontstaansperiode der hervormde gemeente, die door de opkomst der moerexploitatie te Zundert een flink aantal hervormden zag toestromen. Vanaf 1648 deed men de diensten in de katholieke kerk, die in 1798 aan de vroegere eigenaars werd gerestitueerd. In 1806 bouwde de hervormde gemeente het huidige pittoreske kerkje, dat om zich heen ziet liggen de graven van zoveel aanzienlijke gemeenteleden ²⁾.

Ds van Gogh werd al spoedig actief. Hij stichtte een orgelfonds, waaruit in 1853 een klein kerkorgel werd bekostigd. Hij was een zachtzinnig, werkzaam man, of zoals een oud vrouwtje te Etten zeide: „een ijselijk goed ventje”.

Het duurde drie jaren, eer het huwelijk van het echtpaar van Gogh-Carbentus met een kind werd gezegend. Het heette Vincent, naar de grootvader, doch bleek niet levensvatbaar. Het komt dan ook niet in het doopboek voor. Een zerkje achter de consistoriekamer herinnert nog aan dit eerste kind met de woorden:

„Vincent van Gogh
1852
Laat de Kinderkens
tot mij komen, want
derzulken is het
Koninkrijk
Gods
Lucas 18, vs. 16”

Juist een jaar later zag de tweede Vincent het levenslicht. Hij werd 24 April 1853 gedoopt ³⁾ en groeide, voorzover wij weten, voorspoedig op. Drie zusjes en twee broertjes kwamen later nog ter wereld, het laatste in 1867.

Achter het huis was een grote moestuin, die door de arbeider Aerssen onderhouden werd. Vincent schrijft over hem in zijn brief uit Dordrecht van 16 Maart 1877. Toen Aerssen gestorven was maakte de schilder een nachtelijke wandeling door de heide van Oudenbosch naar Zundert, om hem te gaan zien ⁴⁾.

De sfeer in Zundert.

Wij zullen thans trachten enigermate een beeld te geven van het Zundert, waarin Vincent als kleine peuter en later als schooljongetje opgroeide. Het is bekend, dat hij op 11 jarige leeftijd — de 1e Oct. 1864 — Zundert verliet, om in Zevenbergen de kostschool van Jan Provily te bezoeken. Vier jaar later, 14 Maart 1868, is hij hier teruggekomen om 30 Juli 1869 voorgoed de gemeente te verlaten. Op 29 Januari 1871 vertrok het gehele gezin van Gogh naar Helvoirt, wegens Theodorus' beroeping aldaar ⁵⁾.

Zundert telde in 1851 3030 inwoners en het bevatte 615 huizen. In de kom, die men ook wel Groot Zundert noemt, stonden 126 huizen, waarin 1280 mensen leefden ⁶⁾. Hier waren twee kerken: de hervormde en de katholieke. De katholieke is niet die geweest, welke men thans naast het parochiehuis opmerkt. Zij stond op de plaats van het parochiehuis en werd in 1926 afgebroken. De toren is echter nog tot omstreeks 1937 blijven staan, toen dit gebouw gezet werd. De hervormde kerk was dezelfde, welke er thans nog staat.

De bevolking vond voornamelijk haar bestaan in de landbouw. Er was wel enige industrie: leerlooierijen en bierbrouwerijen telde Zundert toen verschillende. De boomkwekerij, thans van zo eminent belang, moest toen nog opkomen, al had de gemeente reeds in 1821 gepoogd een eigen poothof voor de beplanting der gemeentewegen aan te leggen ⁷⁾. Achter de Molenstraat en Caterstraat kende men reeds toen de fameuze „tuintjes”. Niet ver van de kom in westelijke en zuidelijke richting, lagen de enorme heidevelden en moerassen, die op Vincent zo'n grootse indruk moeten hebben gemaakt. Van deze heide zei hij: „Daar in de hei was het zo mooi, al was het donker, kon men toch onderscheiden hoe die heidevlakten en moerassen en mastbossen zich heinde en ver uitstrekken” (1877). En een jaar later: „Zie er zijn soms ogenblikken in het leven, dat alles ook binnen in ons, vrede en stemming is, en het ganse leven ons voorkomt als een weg door de hei te zijn” ⁸⁾. Nog in 1842 was de helft der gemeente heide. Slechts $\frac{1}{3}$ was bouwland; de

rest bos ⁹). Arm en sober moet het leven der heideboertjes geweest zijn. Al was de omvang der „goede” gronden niet zo groot, toch was Zundert geen echt arm dorp, zoals men ze nog niet lang geleden in de Meierij kende. Zundert beleefde toch een zekere welvaart.

Die welvaart dankte het voornamelijk aan het grote verkeer. Zundert is tot omstreeks 1855 invalspoort van Nederland geweest. Hier passeerden de groten der wereld wanneer zij vanuit Frankrijk naar Nederland reisden: Czaar Alexander I van Rusland, de Hertog van Orléans, de Hertog van Wellington, Napoleon, onze Nederlandse Vorsten ¹⁰). Hier was een station der paardenpost, sedert 1811 geleid door de bekende Willem Passtoors. Hier was een kantoor der brievenpost en een ontvangkantoor der belastingen. Na de Belgische opstand werd aan de grens te Wernhoutsburg een douanekantoor opgericht. Alle goederen, die per as naar en vanuit België vervoerd werden, passeerden Zundert. Als men bedenkt, dat dit alles per paard ging, kan men zich voorstellen, dat hier soms een ongelooflijke drukte geheerst moet hebben.

De paarden moesten worden gevoederd of verwisseld; de reizigers ververstten zich in een der talrijke herbergen. Men overnachtte hier vaak en bracht zodoende geld in het laadje der neringdoenden.

Deze grote bedrijvigheid heeft tijdens van Gogh's jeugd een einde gevonden. In 1854 werd de spoorbaan van Roosendaal naar Antwerpen aangelegd. Het vrachtvervoer nam zienderogen af. De Fa. van Gend en Loos, die enorme stallen en remises aan de grens had gebouwd voor haar vrachtvervoer, moest deze ombouwen tot een landbouwontginning ¹¹). De herbergiers klaagden en de nering liep achteruit.

Te Zundert had men in deze tijd twee paarden- en beestenmarkten. Op de 2e en 3e Zondag in April kwamen er paarden en magere beesten. Op de 2e Zaterdag in November paarden en vette beesten. De kermis viel toen, zoals nu, op de 1e Zondag na St. Jan (24 Juni) ⁶). Burgemeester was toen Gaspar van Beckhoven, († 1880), wiens fraai portret nog op het Raadhuis prijkt. Pastoor was Cornelius Beekman (1858—1884) ¹²).

De omgeving van Van Gogh's huis.

Op de Markt staan drie gebouwen, die in van Gogh's tijd al bestonden: het Raadhuis, de school en de woning van de paardenpostmeester Willem Passtoors. Wij zijn zo gelukkig van alle drie afbeeldingen uit de 19e eeuw te bezitten. Van de Markt bestaan uitstekende prenten uit het einde der 18e eeuw.

Van het raadhuis met omgeving leert ons een en ander een potloodtekening van G. Goossens uit pl.m. 1830 ¹³). Behoudens de onderbouw heeft het dezelfde gedaante als thans. Het was in 1830 door Pieter Huijsers gebouwd ¹⁴) en in Van Gogh's jeugd dus nauwelijks dertig jaar oud. Typisch is een echte ouderwetse waterput met put-haak, die rechts voor het Raadhuis lag. Achter het raadhuis stonden fraaie huizen, welke helaas door moderne misbaksels vervangen zijn. Bomen stonden er toen al aan de rechterzijde. Ook de woning van de kleermaker Sooi Nelemans herkent men uit die prent ¹⁵). Het is niet zeker, dat toen midden op de Markt nog de eeuwenoude linde stond ¹⁶).

De toenmalige gedaante der school leert men uit een bouwtekening van Theodorus Luijkx in het gemeente-archief kennen. Die school was in 1849 gebouwd op de plaats van de vroegere eeuwenoude herberg „De Zwaan” ¹⁷). Het was een kort gebouwtje met één lokaal, dat aan 150 (!) leerlingen plaats heette te bieden. Later heeft men er een stuk aangebouwd en in 1909 de verdieping erop gezet. De onderwijzerswoning was werkelijk prachtig: een mooi langgerekt dorpshuis. Later is een deel ervan bij de school getrokken.

In de Levensschets van Willem Passtoors, een in 1856 vervaardigd handschrift ¹⁸) met vele fraaie platen, toont een der platen ons de rechterzijde der Markt. Men ziet er drie panden op, het eerste is thans galanteriezaak (no. 15 en 16), het tweede (iets smaller) is thans manufacturenwinkel (no. 17) en het derde is een slagerij (no. 18). Boven de deur der eerste twee panden hangt het rijkswapen (post- en belastingkantoor). In de gevel van het tweede huis ziet men een steen met wapen.

Een postiljon te paard en een „sjees” verlevendigen de prent.

Achter de paardenposterij ligt de schuur, waarin de postwagens werden gestald. Men kon er vóór in en achter weer uit rijden. Vincent moet er van uit het ouderlijk huis tegen aangekeken hebben. Thans staat op deze plaats de bazar „Wobu” ¹⁹⁾.

Een goed aanzicht der Markt, waarop het geboortehuis van Vincent van Gogh duidelijk voorkomt, geeft ons een tekening van omstreeks 1780 door F. Verrijk, later gegraveerd door K. F. Bendorp. Rechts ziet men daarop de herberg „Het wapen van Nassau”, die thans nog bestaat. Het teken op het uithangbord is niet te ontcijferen. In de deur der pastorie staat een heer met twee dames, terwijl een dame uit het linkerboven raam staart. De heer is vermoedelijk Ds J. P. Pronck, van 1776—1789 predikant te Zundert. Voor de woning ligt een waterput. Rechts van de woning kon men een aardige blik in de Molenstraat werpen. Schuin voor de kerk ziet men het „gebodenhuisje” geplaatst, waar de vorster 's Zondags de publieke bekendmakingen deed. Tegen de kerk stonden twee vertrekken gebouwd, die tot 1829 als dorpssecretarie dienst deden ²⁰⁾.

Een waterverftekening door G. Goossens uit het midden der 19e eeuw toont het dorp uit het Noord-Westen. In de huizenrij links moet de hervormde pastorie schuil gaan. De postschuur is zeer duidelijk op de voorgrond te zien. De tekening is hierbij gereproduceerd.

Van Gogh en de school.

Het staat vast, dat Vincent in zijn 8e en 9e jaar de dorpschool heeft bezocht. Later is vermoedelijk het onderwijs aan huis gegeven, doch wie dit deed is onbekend ²¹⁾. Wel is er in het gezin van Gogh een gouvernante geweest, een zekere Anke Maria Schuil, maar die vertoefde hier van 1867 tot 1869, grotendeels in de tijd toen Vincent op de kostscholen in Zevenbergen en Tilburg was. Die gouvernante schijnt overigens meer voor de meisjes bestemd te zijn geweest. Vincent heeft dus tussen de 150 jongetjes en meisjes in het lokaal-

tje aan de Markt gezeten ²²). Hij heeft er het lezen en schrijven geleerd, misschien ook gedeeld in de toenmaals malse straffen des schoolmeesters. Hoofd van de school was toen Jan Nicolaas Dirks. Deze was in 1822 te Maren geboren en gehuwd met Maria Antonia Stoops. Hij maakte zich o.m. als geschiedschrijver verdienstelijk door een beschrijving van een oud kasteeltje te Zundert — het Huis te Laer — samen te stellen ²³). In 1876 vertrok hij naar Roosendaal. Hij was onderwijzer van de 2e rang met admisie voor het Frans, Hoogduits en Engels. Zijn totale inkomsten bedroegen f 1190,— per jaar. Er werd 4 tot 6 uren per week les gegeven in de drie levende talen. Hulponderwijzer in 1860 was Hendrikus Roolant; kwekelingen: Sebastiaan Jacobus Veerman en Hendrikus Cornelis Petrus Dirks ²⁴).

Na van Gogh's tijd moet Dirks niet altijd oppassend geweest zijn. In 1866 schrijft de Plaatselijke Schoolcommissie hem een brief, waarin hij wordt vermaand wegens de volgende feiten:

1) het veelvuldig verlaten der school tijdens de lessen; 2) het geheel niet bezoeken der school; 3) tijdens een publieke verkoping had hij niet alleen de dag- en avondschool verzuimd, maar was bovendien dronken op straat gesignaleerd „tot schande der ingezetenen en kwaad voorbeeld zijner leerlingen”, zoals de commissie zegt ²⁵).

Het schoolgeld bedroeg in deze periode voor de laagste klasse 30 cent per maand en voor de overige klassen 40 cent per maand per kind. Voor lessen in de vreemde talen werd f 1,— per maand betaald.

Opmerkelijk is, dat omstreeks 1860 te Zundert nog slechts één school was. Wel werd korte tijd later te Achtmaal en op het einde der eeuw te Wernhout een openbare school gesticht. De school te Achtmaal is opgericht in 1863. In 1864 werd er een schoollokaal met onderwijzerswoning gebouwd. Wel was er nog een bijzondere school voor meisjes, welke door de zusters van Roosendaal geëxploiteerd werd. Nadat zij zich in 1847 in het huis „De Ossekop” hadden gevestigd werd in 1861 het huis van de Weduwe van Genk daartoe aangekocht. In 1868 werden nieuwe schoollokalen

bijgebouwd en in 1871 werd zelfs een pensioonaat geopend ²⁶).

Blijkens de nasporingen van Mr Benno J. Stokvis was Vincent niet zo speels als andere jongens. Hij las veel in allerlei boeken. Nooit waren er klachten omtrent gebreken in zijn schoolkennis. Hij was een beetje stil en bemoeide zich weinig met andere kinderen. Hij was „goedhartig, voorkomend, lief en medelijdend”. Zijn rood haar en sproeten zijn overbekend. Hij bracht soms met veel enthousiasme bezoeken aan de timmerman Franken en knutselde zelf ook wel. Volgens de Weduwe Honcoop had hij echter „aorige” manieren, hij had iets vreemds en was kinderachtig. De kinderen van Gogh mochten niet op straat spelen, maar wel was hun de omgang met de kinderen van de boomkweker A. van Aalst toegestaan. Zij gingen zeer eenvoudig gekleed. Zij hadden drie geiten en een zwarte hond ²⁷).

Omdat de omgang met de dorpskinderen hun te zeer „verruwde” werd Vincent tenslotte in 1864 naar de kostschool te Zevenbergen gezonden. Uit die periode is nog weinig bekend. Te Zevenbergen bestaan alleen nog het huis, waarin de kostschool gevestigd was en het zeer opmerkelijk grafmonument van de kostschoolhouder Jan Provily ²⁸).

Andere bijzonderheden.

Daarstraks werd reeds vermeld, dat Ds van Gogh een zachtzinnig, werkzaam man was. Hij was te Zundert zeer gezien, ook bij de katholieken. Hij genoot een achting als zelden opgemerkt werd. Een oude katholieke vrouw vertelde aan Mr Stokvis: „Hij was bij ons zo gezien, dat ze wel met de knieën door het water zouden zijn gekropen voor hem”. Volgens burgemeester van de Wall daarentegen was hij een streng man, „een echt Protestantsch Pausje”. De dominee bracht dikwijls geld aan de kruidenier van Aalst op de Markt (naast de school) om eetwaren uit te delen aan de arme katholieke gezinnen. Met zijn vrouw en de gouvernante der meisjes ging hij elke dag één uur met de kinderen buiten wandelen. Volgens de Weduwe Aertsen stond het vast „dat ze in

Zundert nooit meer zo een Dominee krijgen". Op zijn pastorie had de dominee een foto der Moeder van Smarten hangen. Hij droeg bijna altijd een hoge hoed ²⁷).

Ds van Gogh betaalde in 1866 f 16,— in de hoofdelijke omslag. Dit duidt niet op zeer goede welstand. Notaris H. C. F. van Mens betaalde toen immers f 32,—; burgemeester van Beckhoven f 28,—; pastoor Beekmans f 28,— en de leerlooier Juten f 11,— ²⁹). De Markt en omgeving werden toen nog „het gehugt den Hertganck" genoemd ³⁰). In 1861 tekent Ds van Gogh in op een collectelijst voor de slachtoffers van de watersnood in de Bommelerwaard. Evenals de burgemeester schonk hij f 5,—; dat was het hoogste bedrag, waarvoor ingetekend werd ³¹).

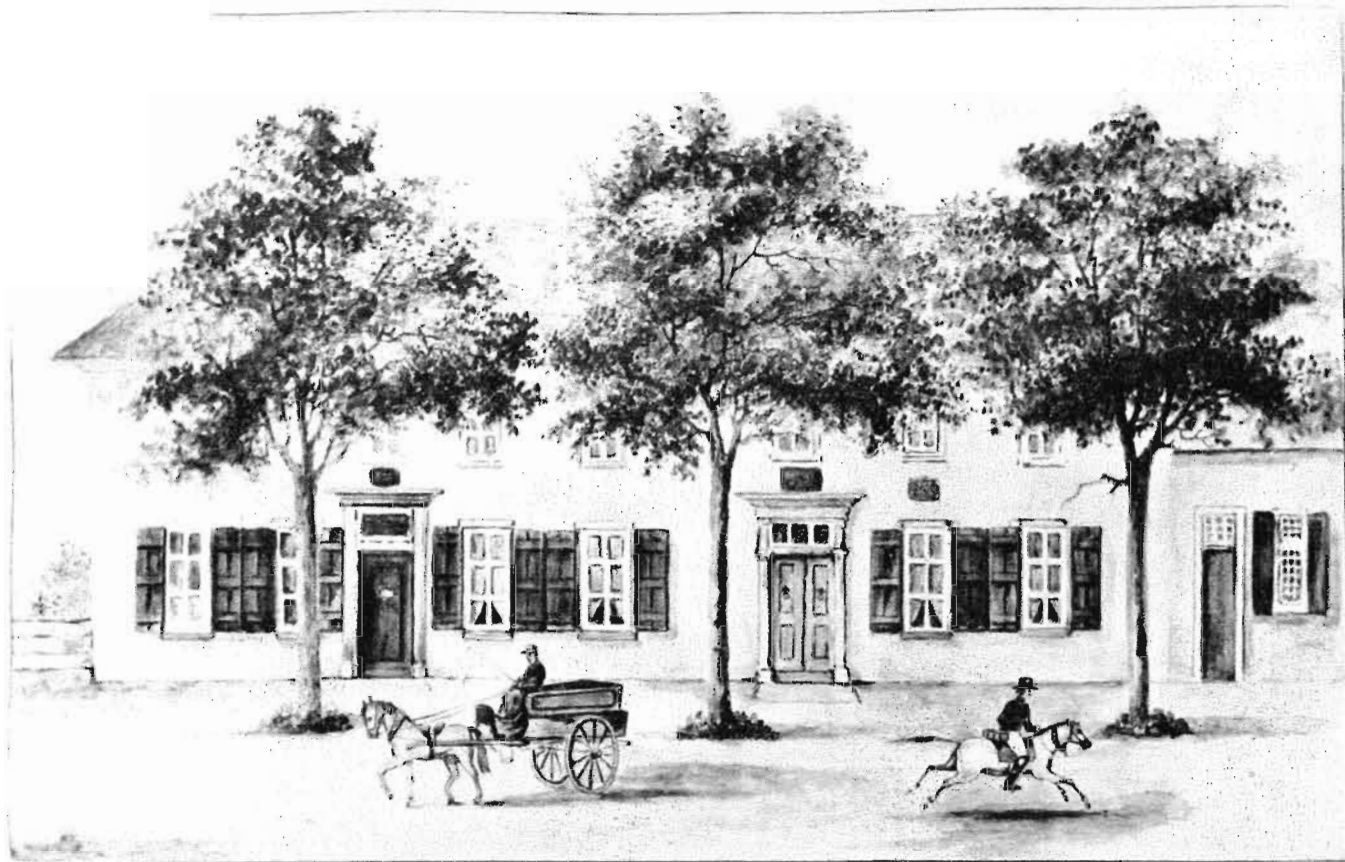
De afbraak van Vincent's geboortehuis is in 1903 gebruikt voor de bouw van de herberg „Het wapen van Zundert" in de Caterstraat ³²).

Tenslotte moet de omgang van de familie van Gogh met de verschillende patricische Zundertse families haar ten goede zijn gekomen en haar reeds zo waardig cachet hebben versterkt. De van der Hoeven's op de Moeren en de van der Wall's op Wallstein hebben met de van Gogh's ongetwijfeld vaak geconverseerd.

Zundert schijnt een goede voedingsbodem te zijn voor voorname en opmerkelijke families. Stamt ook niet van hier de voorname familie van Lanschot ³³) en leefde hier niet geruime tijd de in November 1952 gestorven dichteres Henriëtte Roland Holst-van der Schalk? De Zundertse sfeer schijnt ook bijzonder geschikt te zijn voor de bloei van het contemplatief geestelijk leven, getuige de vestiging der Trappistenabdij, die drie jaar geleden reeds haar 50 jarig bestaan mocht vieren ³⁴).

Hiermede vertrouwen wij enige indruk gegeven te hebben van Zundert, zoals het was in van Gogh's tijd; van de invloed die het heeft uitgeoefend op de grote kunstschilder en van de wijze, waarop hij en zijn familie hier hebben geleefd en zich hebben gedragen.

De gedenksteen in zijn geboortehuis zal Vincent blijven eren.

Het kantoor der brievenpost en het belastingkantoor te Zundert in 1856. Thans Margriet van de Laerplein 15-18
Uit de Levensschets van de Heer Willem Passtoors (1856) plaat 4. Handschrift ten gemeente-archieef te Zundert.

Het dorp Groot Zundert vanuit het Noord-Westen. Op de voorgrond de postschuur (thans bazar). Daarnaast het raadhuistorentje.
Ongesigneerde potloodtekening (door G. Goossens) c. 1830. Prentverzameling van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch. no. 3834.

De beeldhouwer Niel Steenbergen heeft hierin de phoenix uitgebeeld als symbool van 's schilders onuitblusbare roem, de beroemdheid die herrezen is uit de as van zijn miskennis en zijn tragisch einde. En het randschrift herinnert zeer terecht aan de eigen mening van Vincent over zijn werk: „Ik gevoel dat mijn werk in het hart van het volk ligt”. De tentoonstelling van Van Gogh's werken, die van 30 Maart tot 20 April 1953 in het Parochiehuis te Zundert gehouden werd, omvatte schilderijen uit alle periodes van zijn werkzaam leven: uit Nuenen, Antwerpen, Parijs, Arles, St. Rémij en Auvres.

Vlak na zijn ziekte te Auvers schreef hij aan Theo: „Gedurende mijn ziekte heb ik elke kamer van 't huis te Zundert teruggezien, elk voetpad, elke plant in de tuin, het uitzicht rondom, de velden, de burenen, het kerkhof, de kerk, onze moestuin achter — tot zelfs het eksternest in de hoge acacia op het kerkhof”. En nog bondiger maar duidelijker is zijn verzuchting in 1876 vanuit Isleworth: „O dat Zundert, de gedachte daaraan is soms bijna al te sterk”³⁵).

AANTEKENINGEN.

1) Prof. Mr H. van der Hoeven: Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van Zundert en Wernhout (1920) blz. 194;

G. C. A. Juten: Kerkelijk Zundert (1935) blz. 34. Dit huis is nog te zien op een foto der huldiging van de 100 jarige Jan Lishout op 10 Mei 1900, in het bezit van de heer J. Beljaars, gemeente-ontvanger van Nieuw-Ginneken. De foto werd afgedrukt in dl I der Brieven van Van Gogh en in „De Stem” (no. 20405) van 26 April 1952, 2e blad, cfr. Dagblad van Noord-Brabant dd. 12 Mei 1900.

2) v. d. Hoeven a. w. blz. 207. Vgl. voor de grafschriften:

Bloijs van Treslong Prins: Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie N. Brabant (1923) dl II blz. 264-265. Men ziet hier de graven der families van Hogendorp, van de Wall, van der Hoeven en van der Schalk

3) Archief Ned. Herv. Gemeente te Zundert. Doopboek 1815 — heden.

4) Vincent Cleerdin: Vincent van Gogh in Brabant (1929) blz. 12.

5) Gemeente-archief Zundert. Bevolkingsregister 1860, letters C-G, fol. 349.

6) A. J. van der Aa: Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden dl XIII (1851) blz. 351 e. v.

7) Gemeente-archief Zundert, brief van Ged. Staten dd. 29 Oct. 1821 in nr. 1232. cfr. H. Kunst: Oud Zundert (1927) blz. 114.

8) Vincent Cleerdin: a.w. blz. 14.

- 9) Bodemgebruikskaart van Zundert, in 1951 vervaardigd door de Stichting voor Bodemkartering (Bureau Gemeentewerken Zundert).
- 10) V. d. Hoeven a.w. blz. 104, 105, 335. De Czaar werd door het St. Joristgilde ingehaald.
- 11) Gemeente-archief Zundert, Request van Van Gend en Loos aan de minister van Binnenlandse Zaken dd. 5 Aug. 1858 cfr. Jaarboek Ghulden Roos no. 12 (1952) blz. 45.
- 12) G. C. A. Juten a.w. blz. 50.
- 13) Aanwezig in de prentverzameling van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch, catalogus no. 3836.
- 14) Gemeente-archief Zundert. Raadsnotulen van 22 Sept. 1828, 30 Sept. 1829 en 23 April 1830. Huijsers bouwde ook de façade van het raadhuis te Steenberg.
- 15) Deze woning was vroeger schilderswerkplaats van Willekens.
- 16) Onder deze indrukwekkende lindeboom werden in de 17e eeuw de arme kinderen publiek uitbested. Hij was met een hekwerk omgeven, zoals men o.m. ziet op de tekening van Maas van Altena (c. 1794). Verzameling Prov. Genootschap, catalogus nr. 3833.
- 17) Deze herberg wordt reeds vermeld in 1490. H. v. d. Hoeven a.w. blz. 226.
- 18) In 1932 door Jozef Passtoors te Beverwijk aan de Burgemeester van Zundert geschonken. Het bevat 12 met de hand gekleurde tekeningen. Het Museum te Breda bezit twee dezer afbeeldingen in olieverf, op doek geschilderd, waarvan een het jaartal 1852 en de signatuur Machielsen draagt. Deze levensschets werd door S. Gille Heringa uitgegeven in het Nederlandsch Jaarboekje der Posterijen voor 1856/57, blz. 223—241.
- 19) Zie de afbeelding hierbij.
- 20) Volgens mededeling van Mej. J. Houwing te Breda was Verriek de zoon van een predikant te Etten. cfr. Taxandria III: 30, 197; en: 295; Kalf: De monumenten, blz. 228.
- 21) Hij komt alleen voor op de leerlingenlijsten van 1861. Bijlagen gemeenterekening 1861 nr. 138—141. De lijsten vóór 1861 ontbreken.
- 22) In 1860 was het gemiddeld getal leerlingen op de dagscholen te Zundert:

	Januari	Juli
Jongens	195	72
Meisjes	47	23

- 23) V. d. Hoeven, a.w. blz. 229. Dit stuk wordt bewaard op het gemeente-archief te Zundert inv.no. 123.
- 24) Gemeente-archief Zundert. Algemeene tabel van het on'erwijzend personeel over 1860.
- 25) Gemeente-archief Zundert. Correspondentie-register der Plaatselijke Schoolcommissie 1859—1887. (inventaris nr. 1521).
- 26) G. C. A. Juten; a.w. blz. 60, 61.
- 27) Mr Benno J. Stokvis: Nasporingen omtrent Vincent van Gogh in Brabant (Amsterdam 1926) blz. 9—14.
- 28) Dit monument bestaat uit een vierkant zuiltje met een soort offer-tafel(?) waarop een obelisk. Op die obelisk een wereldbol, inktkoker met veer, boek en boekrol (in marmer?). Aan de linkerzijde staat:
 „Zijn leven was een strijd,
 arbeiden al zijn lust,
 De Tijd van beiden werd vervuld
 hij leeft en rust.”

Te Fijnaart schijnen nog verre nazaten van hem te wonen.

Vincent van Gogh staat te Zevenbergen ingeschreven in het bevolkingsregister 1860—1870, deel 13 (oud).

²⁹⁾ Gemeente-archief Zundert. Bijlagen rekening 1866.

³⁰⁾ A.p. ingekomen stukken 1851 (request Cornelis van Beckhoven dd. 20 Oct. 1853).

³¹⁾ A.p. ingekomen stukken 1861.

³²⁾ Vriendelijke mededeling van de heer H. Kunst te Zundert.

³³⁾ Cfr. over dit geslacht: J. W. A. Gommers, Beschrijving van Rijsbergen (1909) blz. 82, 239—240, v. d. Hoeven a.w. blz. 72, 101, 194, 197, 336, 338 en 401; G. C. A. Juten in Taxandria XXIX blz. 256 en XXXI blz. 295.

³⁴⁾ Vgl over deze abdij: Godfried Bomans: Een halve eeuw Trappistenleven. Kroniek der Cisterciënser Abdij „Maria Toevlucht” te Zundert 1900—1950.

³⁵⁾ Vincent Cleerdin a.w. blz. 10.